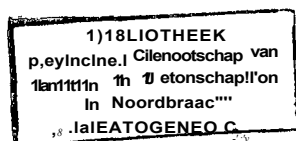

'BRABANTS HEEM

Tweemaandelijks Tijdschrift voor
Brabantse Heem- en Oudheidkunde

JAARGANG XIV

1 9 6 2

UITGEGEVEN VANWEGE DE STICHTING "BRABANTS HEEM" SECTIE VOOR
HEEMKUNDE EN OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK VAN HET PROVIN-
CIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN TE
'S-HERTOGENBOSCH.

INHOUD

pag.

LIJST VAN AFBEELDINGEN

Overzichtskaart Ahrensburgcultuur Geldrop (GIII) (los bij nr. 1.).	
Retouchoir met graving van vrouwenfiguur I A	4
Retouchoir met graving van vrouwenfiguur IB	6
Retouchoir met graving van vrouwenfiguur II	8
Meisjesfiguur onder binoculaire microscoop. III A-C	10
Meisjesfiguur onder binoculaire microscoop. III D - F	12
Retouchoir van vindplaats Neer-Boshei. IV	14
Retouchoir afkomstig van G.III-1957; hangers. V	14
Artefacten Ahrensburgvindplaatsen. VI	16
Fragment zandsteen met gegraveerde lijnen (rendiergewei?). VII A	18
Gebroken hanger of amulet van lydiet. VII B	18
Artefacten van de Ahrensburgcultuur. I	21
Artefacten van de Ahrensburgcultuur. II	22
Artefacten van de Ahrensburgcultuur. III	23
Artefacten van de Ahrensburgcultuur. IV	24
Artefacten van de Ahrensburgcultuur. V	25
Artefacten van de Ahrensburgcultuur. VI	26
Diagram. VIII	27
Verspreidingskaart Ahrensburgcultuur. IX	28

A. BOHMERS EN A.M. WOUTERS

**BELANGRIJKE VONDSTEN VAN DE AHRENSBURGCULTUUR
IN DE GEMEENTE GELDROP**

BIBWOTNUK
p.,Inclaal Genootschap ,...
K - - n . , . W - e f t a c h a p p • n
In No - d r a b a l - l
•...HERTOGENBOSCH

BELANGRIJKE VONDSTEN VAN DE AHRENSBURGCULTUUR IN DE GEMEENTE GELDROP

INLEIDING

In het onderstaande artikel wordt een voorlopig overzicht gegeven zowel van het reeds gepubliceerde als van het meer recente feitenmateriaal betreffende de Ahrensburgcultuur in de Gemeente Geldrop. In overleg met de eerste ondergetekende, ontwierp de tweede ondergetekende de tekst van vrijwel het gehele artikel. De slotparagraaf is alleen van de hand van de eerste ondergetekende.

Een uitvoerigere materiaalbewerking zal t.z.t. in ruimer verband worden gegeven.

VROEGERE VONDSTEN

De aan lithisch materiaal zeer rijke Ahrensburgcultuurlaag werd reeds in 1954 ontdekt door A. M. Wouters, langs de in aanleg zijnde snelverkeersweg E.-3, en wel op de grens van de Gemeenten Eindhoven-Aalst-Leende en Geldrop. De resultaten van de in juni 1956 door het B.A.I. te Groningen onder leiding van A. Bohmers uitgevoerde opgravingen van de concentratie Geldrop I (G-1), werden in 1957 in "Brabants Heem" gepubliceerd. ¹⁾ De duidelijke stratigrafie en de door Hl. de Vries verrichte Cl^{4-} -bepalingen ²⁾ gaven een prachtige bevestiging van de palynologische dateringen uit de Noordduitse Ahrensburgvindplaatsen.

Begin augustus 1957 werd tussen de concentraties Geldrop I en Geldrop II een nieuwe vindplaats (= G. III) ontdekt, die uitzonderlijk rijk aan silexwerktuigen en afslagen was. Door bijzondere omstandigheden kon slechts het gedeelte dat onmiddellijk gevaar liep, opgegraven worden. Deze opgraving werd uitgevoerd door A. Wouters, bijgestaan door de Brs. Theogenes en Eusebius, leraars aan de U.L.O. in Eindhoven. De hierbij gevonden nieuwe - voor het Ahrensburgien atypische - artefakten en enkele grotere erratica die mogelijk als tentverzwaarstenen hadden gediend (?), waren aanleiding het onderzoek op G. III te hervatten.

¹⁾ A. Wouters: 1957 Brabants Heem IX pp. 2-12. Een vindplaats van de Ahrensburgcultuur onder de Gemeente Geldrop".

²⁾ Allerodlaag: 11020 ± 230 jaren (GRO. 603)
Ahrensburgcultuurlaag: 10720 ± 85 jaren (GRO. 1059)

foto I A

In april 1961 liet A. Bohmers door de heren J. Groelts en J. Rijnders uitgaande van G. III een smalle zoek sleuf graven met de bedoeling een nieuwe concentratie in dit gebied te zoeken ³⁾

De vondsten uit deze sleuf, die nog bleek te behoren tot de concentratie G. III, bestaande uit schrabbers, spitsfragmenten, klingen, afslagen en een retouchoir, werden naar het Biologisch Archaeologisch Instituut in Groningen gezonden voor verdere bewerking. Bij het uitsorteren van deze zending, ontdekte de heer J. de Vries, technisch assistent aan genoemd Instituut, de niet erg opvallende graving van de vrouwenfiguur op de retouchoir. ⁴⁾ Hernieuwde materiaalbewerking van de opgraving G. III-1957, nog steeds in de collecties van A. Wouters en Br. Theogenes aanwezig, leverde een fragment van een zandsteen met gegraveerde lijnen, die mogelijk het schoffelvormige uiteinde van een rendiergewei voorstellen (Foto VII, A.) en een gebroken hanger of amulet van lydiet (Foto VII, B.) met een aantal inkervingen langs de rand en groepen gegraveerde lijnen.

RETOUCHOIRS

Retouchoirs zijn bijna steeds dunne, meestal fijnkorrelige zandstenen of kalkstenen, die door hun vorm gemakkelijk in de hand liggen. Door middel van druk, slag of reactie-slag, werden met en op dit artefakt, uit klingen en afslagen van vuursteen, schrabbers, pijlpunten, stekers en andere gebruiksvorwerpen gemaakt. Ook werktuigen die door intens gebruik hun scherpe werkkant hadden verloren, werden met een retouchoir weer vernieuwd. De retouchoir moet het "zakmes" van de Rendierjager zijn geweest. Sommige zijn zo intens gebruikt, dat gehele gedeelten van het gesteente zijn weggesleten. Deze gebruikssporen zijn altijd te vinden aan één of aan beide uiteinden, soms ook aan één of twee zijkanten. Ze zijn meestal iets asymmetrisch en dan alternerend. Daar heel vaak slijpsporen voorkomen, moeten we aannemen, dat deze werktuigen ook als slijpsteen werden gebruikt. Ook voor de retouch?ir met de graving van de vrouwenfiguur uit G. III, werd een fijnkorrelige platte zandsteen met veel donkere mineralen genomen (Zie Foto's I,A- I,B- en II). De zeer intense gebruikssporen en het gladde oppervlak aan beide kanten, wijzen op een langdurig en veelvuldig gebruik. Aan de achterzijde is dit gebruik zo intens geweest, dat de steen op sommige

³⁾ De heren J. Groelts en J. Rijnders verrichtten onder leiding van A. Bohmers reeds langere tijd verkenningen in de omgeving van Eindhoven met het doel mesolithische en palaeolithische vindplaatsen op te sporen.

⁴⁾ Het stuk berust in de collectie van het Biologisch Archaeologisch Instituut te Groningen. Inv. Nr. 1961-X-8607.

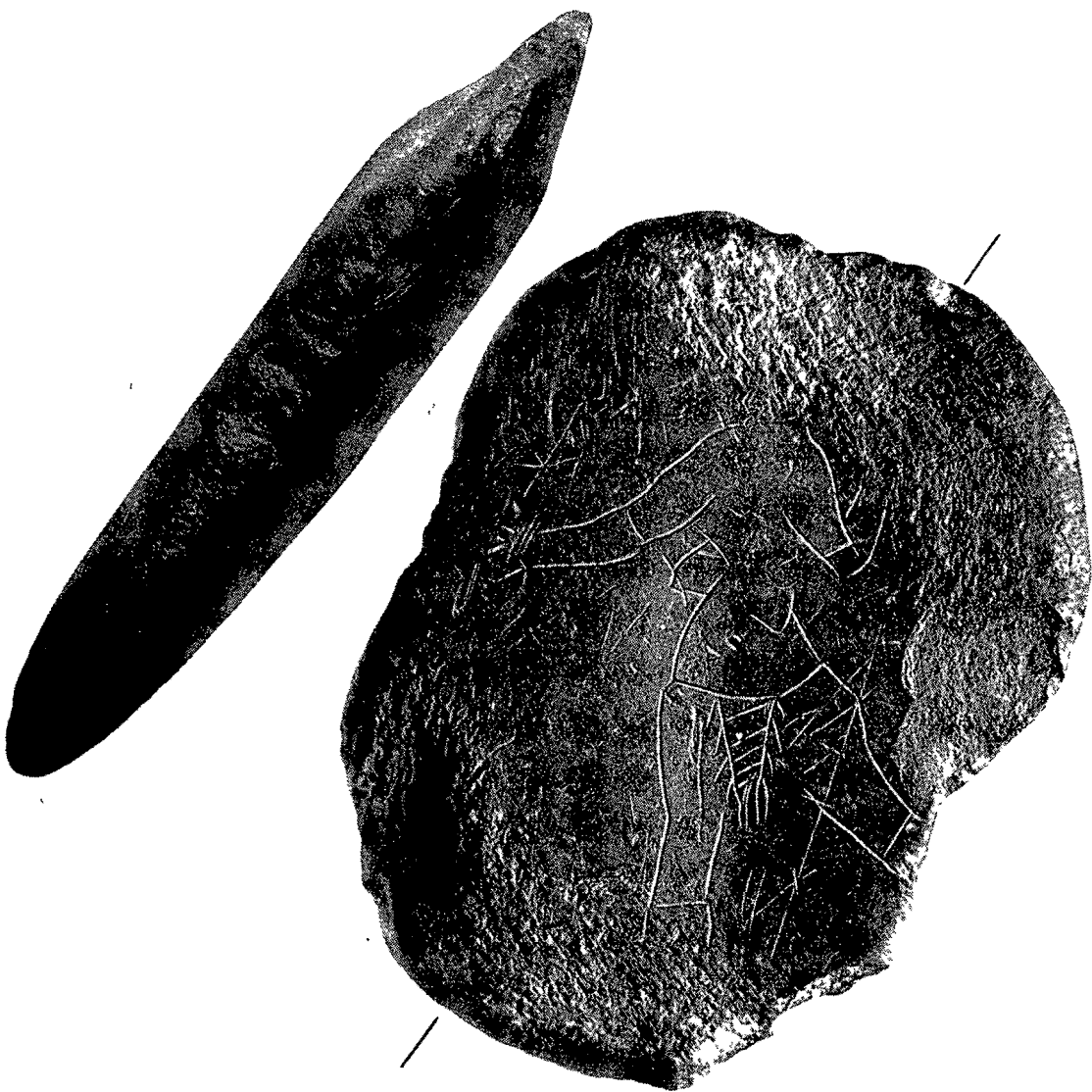

foto I B
(ter verduidelijking iets bijgeretoucherd)

plaatsen zelfs tot "gevaarlijk" dun is weggesleten. (Zie foto I, B.) Ook aan deze zijde zijn veel slijpsporen te zien. Aan de figuurzijde loopt over het midden van de retouchoir een gele band, die niet tot de steen als zodanig behoort. Mogelijk zou dit op een beschildering met oker kunnen wijzen. Meer prozaïsch is de verklaring dat ook een wortel de oorzaak kan zijn geweest. Op de foto is deze band aan de lichtere kleur te herkennen.

We mogen veilig aannemen dat deze retouchoir - misschien juist omdat er een gravure op stond - gedurende langere tijd als een geliefkoosd eigendom door de Rendierjager werd megedragen. De vele retouchoirs uit de Hamburg- en Tjongervindplaatsen van ons land die wij bestudeerden, vertonen geen van alle zelfs maar bij benadering een gebruiksretouche als deze. Ter vergelijking geven we een foto (Foto IV) van de retouchoir uit de collectie van de Heer Verhagen te Neer (L.) Deze is afkomstig uit de Creswell-achtige cultuur van de vindplaats Neer-Boshei. Ook hier aan de beide uiteinden en aan de vlakke zijden de typische gebruikssporen en slijpkrassen. Verder kan op deze steen een eigenaardige driehoekige figuur geconstateerd worden, waarvan we echter moeilijk kunnen uitmaken of ze intentioneel is aangebracht en dan iets te maken heeft met de vulva-achtige tekens die ook uit de Franco-Cantabrische kunst bekend zijn.

De retouchoir van Foto V, 1, afkomstig van G. III-1957, heeft vooral aan het spitse uiteinde, zeer intense gebruikssporen.

DE GRAVURES

De meisjesfiguur (Zie foto I), is met fijne, meest enkelvoudige lijnen aangebracht. Zeer waarschijnlijk werd als "graveerstift" een stukje vuursteen met een scherpe punt gebruikt. Onder de binoculaire microscoop met 25- of 50-malige vergroting, is het verweerde, afgeronde oppervlak van deze ingekraste lijnen zeer duidelijk te zien. (Zie de opnamen van Foto III, A-F, genomen met de binoculaire.) Ze verschillen zeer van enkele scherpe, verse krassen, die als gevolg van het versturen tezamen met de vuursteenartefakten, recent ontstaan zijn.

De vrouwenfiguur is bekleed met een voorschoot die aan een heupband hangt. De versiering is aangegeven door een arcering van vijf scheve lijnen en een randfranje die aan de onderzijde het overdadigst is. In het midden van de voorschoot bevindt zich een diep uitgehaald kuiltje. Ook rechts naast de figuur worden dergelijke kuiltjes aangetroffen. Misschien zijn deze door verwerking van het gesteente ontstaan (Foto III, C.) Aan het beneden-einde van de bovenarmen en de bovenbenen is door een streep mogelijk een versiering voorgesteld. De lijnen van hoofd of nek verdwijnen onder de gebruikssporen. Het linkerbeen lijkt opgeheven te zijn; hierop wijst o.m.

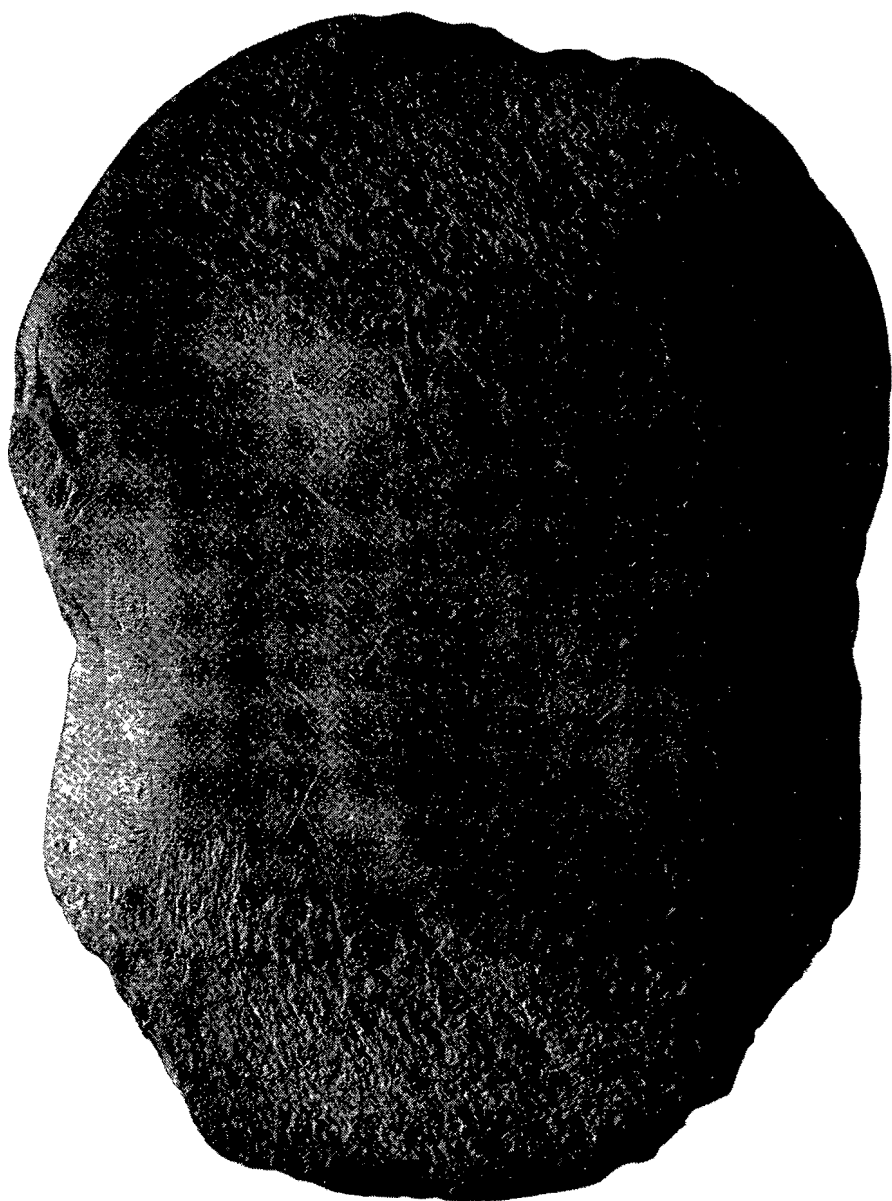

foto II

het uitstekende heupbeen. Hiermee balancerend is de rechterarm naar de andere zijde uitgestrekt en het bovenlichaam iets naar rechts-achter gedraaid. Dit laatste is duidelijk te zien aan de rechterborst, die meer in profiel is afgebeeld. Het geheel zou, zoals H. Tj. Waterbolk opmerkte, op een danshouding kunnen wijzen. Opmerkelijk in deze physioplastische tekening is de aanduiding der borsten. Deze zijn namelijk allereerst iets hoger en daarna definitief zeer laag aangezet, wat meer op een volwassen vrouw, dan op een meisje zou wijzen. (Zie Foto I, B. die ter verduidelijking iets werd bijgeretoucheerd). De tepel van de rechterborst is zeer minutieus uitgewerkt. De navel is niet of hoogstens door een zeer ondiep puntje boven de linkerhoek van de voorschoot afgebeeld. Op de rechterzijde van het onderlichaam bevinden zich drie korte, brede, V-vormige insteken, die met een buriijn of steker zouden kunnen zijn aangebracht. (Foto III. B en C). Dergelijke in dezelfde richting verlopende "stekergroeven" zijn ook op de rechter dij, de rechter heup en de rechter pols te vinden. Mogelijk werd de retouchoir als ondergrond (aambeeld) bij een arbeidstechniek met buriijns gebruikt. Beschadigingen die door het retoucheren zijn ontstaan, hebben het hoofd helaas uitgewist. Slechts van een kinlijn en halslijn is misschien nog iets waar te nemen. (Zie de afbeeldingen). Deze met grote vaardigheid opgezette figuur in een uiterst gevoelige lijnvoering - men lette op het even onderbreken van de benedenlijn van de rechterarm, op de bovencontour van deze arm, op de teruggebogen linkerarm of op de heupaanduiding - wijst op een kunstfase die een lange ontwikkelingsperiode achter de rug heeft en allereerst overeenkomt met de zo gevoelige en dynamische opgezette dierfiguren uit de tweede helft van het Magdalénien ⁵⁾ Overeenkomst met de figuren uit het ouder Magdalénien zoals we die bijvoorbeeld kennen uit de grot van La Marche bij Lussac is er in geen geval. ⁶⁾ De realistische mensafbeeldingen die we kennen als z.g. Venusfiguren - plastieken of skulpturen van zware diklijvige en/of zwangere vrouwen-, behoren tot een geheel andere categorie.

Behalve de boven beschreven kunstuiting werden zoals vermeld, nog twee fragmentarische stenen met graveringen op G. III. ontdekt.

Gezien de recente breuklijn, zou de hanger van lydiet (Foto VII, B.) tijdens de opgraving gebroken kunnen zijn. Het ene gedeelte bevond zich in de collectie van A. Wouters; de bijpassende andere helft, tezamen met het fragment van een door oude breuken begrensde zandsteen, waarschijnlijk een gedeelte van een rendiergewei voorstellend, werd pas na het bekend worden van de retouchoir met de vrouwenfiguur, in de collectie van

⁵⁾ La Madeleine, Limeuil en Les Combarelles in Dordogne.

⁶⁾ Van La Marche is wel een houterige, stijf uitgevoerde beklede mannenfiguur bekend, die ongeveer dezelfde houding heeft als de vrouwenfiguur op onze retouchoir van Geldrop III.

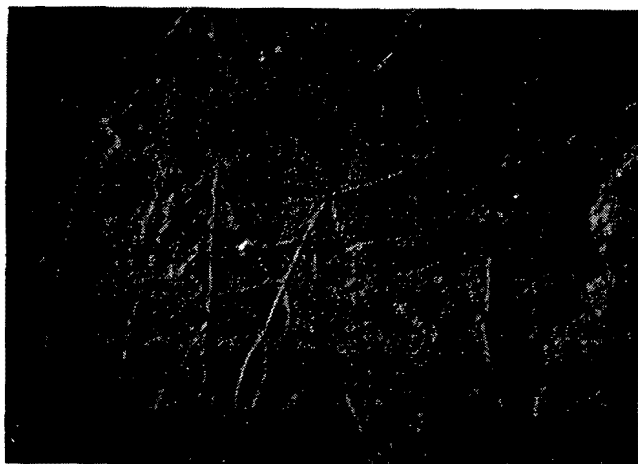
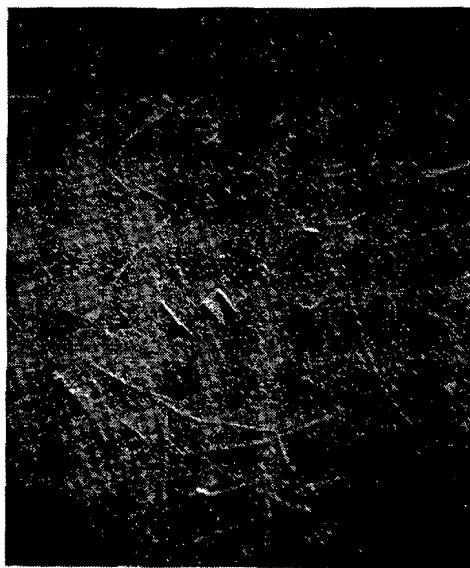
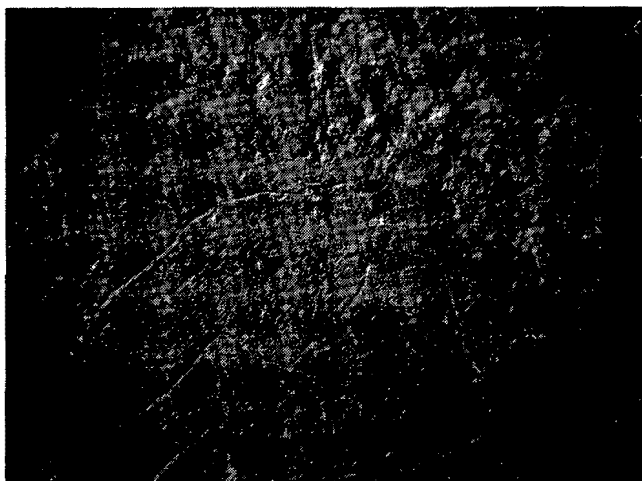

foto III A-B-C

Br. Theogenes ontdekt. (Foto VII, A.) De omtrek van de hanger is versierd met kleine, vrij diepe inkervingen. De vele andere graveringen zijn moeilijk te duiden. Zeer waarschijnlijk zijn meer versieringen over elkaar aangebracht. Overheersend zijn evenwijdig geplaatste lijnen. Een overeenkomstige randversiering wordt vrij algemeen in het Jong-Palaeolithicum aangetroffen.

Een tweede hanger, eveneens met biconische doorboring (Foto V, 4), heeft geen verdere versiering 7)

Evenals op G. I. kwamen ook uit de concentratie G. III. enkele stukjes oolithische oker met doorboring te voorschijn. (Foto V, 2 en 3.) Deze rode kleurstof moet ook voor de Rendierjagers van de Ahrensburgcultuur van grote betekenis zijn geweest. Ruim honderd brokjes oker, waarvan sommige met slijpsporen, werden op G. III verzameld, terwijl het bewoningsniveau op enkele plaatsen een intense roodkleuring liet zien. Zeer waarschijnlijk werd deze kleurstof voor lichaamsbeschildering gebruikt. Uit andere palaeolithische culturen kennen we dit gebruik ook bij inhumaties. 8)

HET OVERIGE LITHISCHE MATERIAAL

Het lithische materiaal van G. III, sluit zich in grote trekken aan bij de vondsten van G. I. en G. II. Ter vergelijking geven wij in de bijgevoegde histogrammen 9) de tellingen en metingen van de artefacten uit alle thans bekende grotere Ahrensburgvindplaatsen in Nederland en België 10)

7) Ook op Duitse vindplaatsen van de Ahrensburgcultuur, werden meermalen re-touchoirs en een hangertje met biconische doorboring aangetroffen. (O.a. het door W. Wegewitz onderzochte Ketzendorf IV. Kr. Hamburg)

8) Analyse van deze oolithische oker:
65,3% Fe2O3-16,8% SiO2-7,9% AL2O3, Sporen Ti-Mg-Ca, Gloeiverlies 5,8% (950°).
Analyse van het sterk rood gekleurde zand uit de bewoningslaag: 92,1 % SiO2-2,6% Fe2O3-2,6% AL2O3-Sporen Ca-en Mg. Gloeiverlies 1,1 % (950°).
Dr. A. Claassen liet beide monsters onderzoeken op het Natuurkundig Laboratorium van de N.V. Philips te Eindhoven.

9) Ter verklaring van deze diagrammen verwijzen wij naar:
A. Bohmers & A. Wouters: „Statistics and Graphs in the study of flint assemblages”,
Palaeohistoria V. pp. 1-39.

10) Geldrop I. Opgraving 1956 (A. Bohmers - G. Beex - A. Wouters)
Geldrop III, 1. Opgraving 1957 (A. Wouters) Uit deze concentratie kwamen de stenen met gravering.
Geldrop III, 2. Opgraving 1961 (A. Bohmers)
Vessem. Opgraving 1951 (A. Bohmers - G. Beex) en 1956 (A. Wouters)
Echt. Oppervlaktevondsten 1952-53 (J. Thissen, A. Wouters.)
Remouchamps (B.) Opgraving 1902 (E. Rahir). Telling en meting van het materiaal, thans aanwezig in "Musée Cinquantenaire" te Brussel. (1956. A. Wouters)
Budel IV. Opgraving 1953 (A. Wouters)
Neer III. Oppervlaktevondsten 1952-53. (A. Wouters).

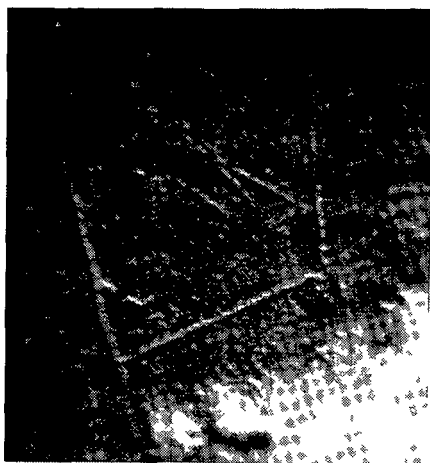
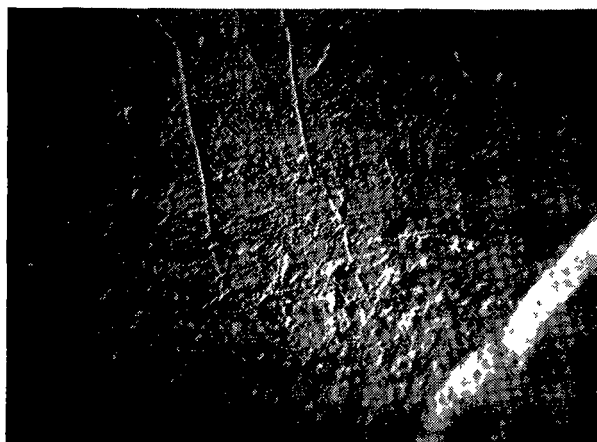
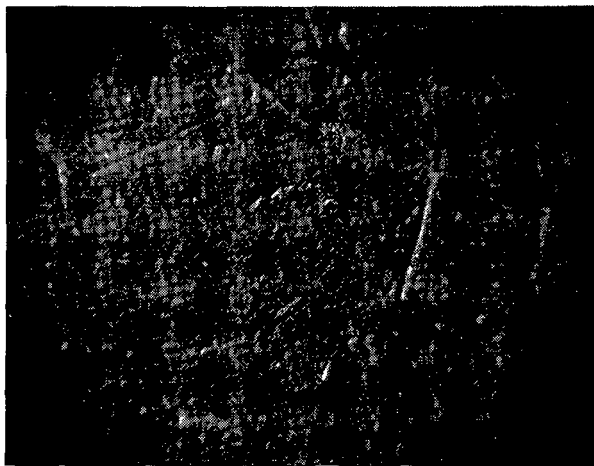

foto III D-E-P

Het meest typische gidsartefact van de Ahrensburgcultuur, de steelspits (Fig. I, 1 t/m 16. Type 5 in het diagram.) is bij G. III, 1. procentueel minder talrijk als bij G. I. en de overige vindplaatsen in Zuid-Nederland. Opmerkelijk is het wel, dat bijna alle steelspitsen nagenoeg even groot zijn. Bij Fig. I, 2 is de steel in alternerende retouche aangebracht. Steelspits Fig. I, 10 komt, met diverse gecalcineerde beenderen uit het haardje en heeft een typische vuurpatina. Evenals in Vessem, treffen we van verschillende spitsen slechts de gesteelde onderdelen aan. Zeer waarschijnlijk werden deze spitsen tijdens de jacht gebroken. De houten pijlen werden in de tenten weer van nieuwe spitsen voorzien en de gebroken onderdelen werden hier dus achter gelaten. Bij de opgravingen in Vessem werd van een dergelijke gebroken spits het bovenstuk enkele honderden meters verder in de stuifzanden teruggevonden.

Bij de in 1961, door A. Bohmers opgegraven concentratie Geldrop III, 2 (Zie opgravingsplattegrond fig. VII) was het percentage echte steelspitsen (Zie diagram fig. VIII) uitzonderlijk laag. Opmerkelijk is hier echter het hoge percentage B-spitsen. (In vroegere publikaties "Zonhovenspitsen zonder basisretouche" genoemd.) Het zijn vrij kleine en dunne klingen, die aan een uiteinde tot een spits zijn bijgeretoucheerd (Fig. II, 1 t/m 38). Zeer sporadisch komen ook vormen voor die basisretouche vertonen (Fig. II, 20-32-33.) en die we tot de, in het Mesolithicum zo veelvuldig voorkomende vierhoeken kunnen rekenen (Diagram fig. VIII: type 7.) Ook in Geldrop zien we Tjongerspitsen (Fig. I, 18 t/m 21 en 23) en min of meer atypische kerfspitsen (Fig. I, 27-28-29) als vreemd element in de Ahrensburgcultuur verschijnen. Vooral de zeer grote kerfspits (Fig. I, 29) en de zware kling met afgedrukte rug (Fig. VI, 16) zijn wel heel uitzonderlijk. Hetzelfde kunnen we zeggen van enkele vrij grote, plompe drie-hoeken (Fig. I, 24-25-26), die mogelijk: als overgangsvormen of afgeleide vormen van steel- of kerfspitsen te beschouwen zijn.

Het overige lithische materiaal past *geheel* in het artefaktencomplex van de Westelijke "Steelspitsgroepen". Bij de stekers of burijns (Fig. III, 1 t/m 10 Fig. VI, 13), overwegen zowel in G. I als G. III, 1, de afgeknotte hoekstekers (In het diagram: type 11), terwijl deze bij G. III, 2 maar met enkele exemplaren vertegenwoordigd zijn. De afgeknotte middensteker (Fig. III, 2) laat op fraaie wijze zien, hoe de scherpe werk- of beitelkant van de steker, tot minstens driemaal toe door nieuwe stekerslagen werd opgefrist (Zie de bijgetekende pijltjes). Echte "Zinken" of krombek.stekers, die in de Hamburgcultuur vrij veelvuldig voorkomen, treffen we in het Ahrensburgien niet aan. De artefakten van Fig III, 11 en 12 zouden we tot de atypische „Zinken" kunnen rekenen. De schrabbers (Fig. IV en Fig. VI, 1 t/m 5) zijn overwegend kort en gedrongen, en geven weinig verschil te zien met deze uit de Tjongercultuur. De afwerking van de schrabberkappen - dit

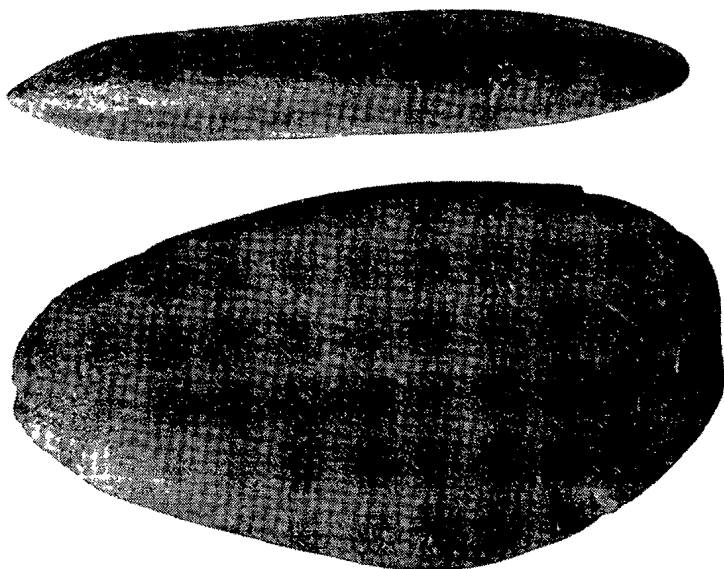

foto I V

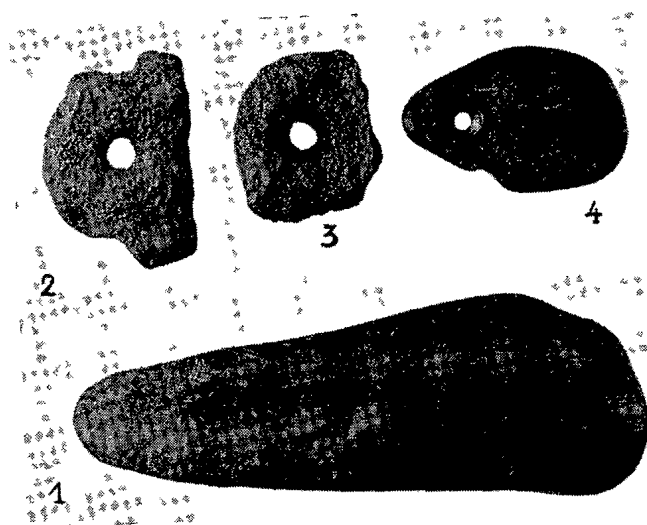

foto V

zelfde zagen we ook bij de Ahrensburgvindplaatsen Vessem en Montfort - is echter uitzonderlijk goed. Het hoge percentage afgeknotte klingen (Fig. V, 1 t/m 6 en Fig. VI, 8 t/m 12) en de z.g. „Riesenklngen" (Fig. V, 7 t/m 9. Fig. VI, 17) completeren het bijzonder significante artefactencomplex van deze cultuur. De grofkorrelige zandstenen met soms diepe ingeslepen groeven (Zie fig. VI, 19) zijn zeer waarschijnlijk gebruikt voor het vervaardigen van houten pijlschachten of benen harpoenen en spitsen.

Als we de diagrammen van de verschillende vindplaatsen van deze cultuur met elkaar vergelijken, kunnen we constateren, dat op de vindplaatsen Geldrop en Vessem weinig rhombische trapeesjes aan het licht zijn gekomen, terwijl deze wel vrij veel in Echt, Budel, Neer en Remouchamps werden aangetroffen. Tezamen hiermede treden steeds grote driehoeken op. Het aantal klingen met kerven schijnt in deze laatste groep van vindplaatsen wat groter te zijn, evenals het aantal schrabbers met kantretouche. Dit zijn enige verschillen, die het meest opvallen en die aan de laatste groep een typologisch jonger karakter geven.

OUDERDOM EN VERSPREIDING DER AHRENSBURGCULTUUR

De Ahrensburgcultuur werd reeds op verschillende plaatsen zowel stratigrafisch als pollenanalytisch en door middel van de C-14 methode gedateerd in de Jongere Dryastijd (9000-8000 voor X.) Het is een uitgesproken rendierjagercultuur geweest ¹¹⁾ die gedeeltelijk gelijktijdig met het meer Oostelijke Swidérien optrad ¹²⁾. De grens tussen beide Steelspitsgroepen ligt iets ten westen van de Oder. ¹³⁾ Opmerkelijk is het wel, dat in het Jongere Swidérien, de echte lancetvormige "Swidryspits" zeldzaam wordt, terwijl de steelspits met duidelijk uitgeretoucheerde steel domineert. Ook de typische Solutrén-achtige vlakretouche op de achterzijde van de spitsen is vaak niet meer aanwezig. Evenals op sommige Ahrensburgvindplaatsen kent het Swidérien II sporadisch de "Tjongerspits" (Gravettespits).

¹¹⁾ Dit bleek overtuigend uit de opgravingen van A. Rust bij Stellmoor (Hamburg), waar uit een vrij kleine' opgravingsput meer dan 1300 geweistangen en ruim 18000 beenderen of beenderfragmenten van Rangifer te voorschijn kwamen. Ook in Hohlen Stein (Dld), Remouchamps en Heydt (B.) overweegt het rendier.

¹²⁾ De opgravingen in de duinen bij Witow (District Leczyca) gaven in Couche VI een Swidérien II, onmiddellijk boven de zich in een Alleröd (C-14: 8885 ± 160 voor X.) bevindende jongpalaeolithische cultuur (Witowien). Deze Couche VI, behoort volgens M. Maarleveld tot de Jongere Dryastijd (Mondelinge mededeling.)

¹³⁾ De meest westelijke vindplaatsen van het Swidérien zijn Herzfelde, Kr. Templin; Münchehofe, Kr. Lebus; Dabendorf ten z. van Berlijn. (Vgl.: W. Mey, Quartair, Bd. XII, p. 22.) Uit deze omgeving publiceerde W. Taute enige vindplaatsen van de westelijke Ahrensburggroep (o.a. Berlijn-Tegel). De naam Swidérien gaat terug op de type-vindplaats Swidry-Wilkie bij Warschau.

foto VI

Over de oorsprong en onderlinge relatie der Steelspitsgroepen zijn nog geen voldoende gegevens beschikbaar. Ze vormen echter een vrij gesloten geheel.

Als we de verspreidingskaart van de Ahrensburgcultuur bezien (Zie Fig. IX) blijken er twee gebieden te zijn met vrij dichte bewoningsconcentraties: Noord-Duitsland, en Zuid-Nederland en Oost-België.

A. Rust meende, dat de rendierjagers van deze cultuur hun winterkwartieren in de grotten van Remouchamps en Hohlen Stein hadden, terwijl de zomer werd doorgebracht aan de rand van het Noordelijke landijs.

Deze stelling is niet denkbeeldig. De Karibou-Eskimo's van Noord-Amerika kennen deze jaarlijkse trektochten over vrij grote afstanden ook nu nog. De zuidelijke woongebieden veranderen in de zomer in een uitgestrekte moddervlakte, waar het smeltwater door de Tjälle niet kan wegzakken en waar vliegen en muggen het leven onmogelijk maken. Opmerkelijk is in dit verband het feit, dat bij de Noordduitse opgravingen, de schedelechte rendiergeweien, voorzover determineerbaar, alle bastgeweien waren. Dit duidt zeer nadrukkelijk op een zomerbewoning van deze gebieden. De gewefragmenten uit Remouchamps en Heydt waren volledig uitgegroeid, terwijl enige nog hun afwerpvlak bezaten. E.e.a. duidt hier op een winter en/of vroege voorjaarsbewoning. Mogelijk geeft de rendiertrek mede een verklaring voor de merkwaardige verspreiding van de Ahrensburgcultuur.

De leefwijze van deze mensen moet vergelijkbaar zijn met die van de tegenwoordige "Rendiervolken" uit Noord-Siberië en Noord-Amerika. Het zijn, gezien de bewoningssporen, vrij kleine zwervende groepen geweest, die tijdens de koude Jongere Dryastijd de toendra's bevolkten, jagend op rendieren en ander "arctisch" wild ¹⁴⁾

Uit de opgravingen van Stellmoor bleek, dat als bewapening de in hout geschachte steelspitsen en eveneens harpoenen met hartvormige talon ¹⁵⁾ als jachtwapens werden gebruikt. De rendieren hebben, behalve het voedsel (Vlees, bloed, vet, maaginhoud = groenten) ook huiden (voor kleding, tentbedekking, riemen, waterzakken etc.) en beenderen en geweistangen (priemen, harpoenen, spitsen) geleverd.

Tot nu toe werden nog geen menselijke resten van de Ahrensburgers opgegraven. Ze hebben in ieder geval tot een der rassen behoord, die we met de verzamelnaam "*Homo sapiens diluvialis*" aanduiden.

¹⁴⁾ O.a. *Equus* sp. - *Desmana moschate* - *Canis lupus* - *Lemmus lemmus* - *Lagopus lagopus* - *Alces alces* - *Bos bonasus* - *Cignus cignus* - *Larus marinus* - *Aquila chrysaetos* etc. Opmerkelijk is het voorkomen van *Sus scrofa* (wilde varken) op de zuidelijke vindplaatsen.

¹⁵⁾ Een soortgelijke harpoen werd niet ver van de Ahrensburgvindplaats Echt, met een Lyngbybijl, tijdens baggerwerkzaamheden, uit de uiterwaarden van de Maas opgethaald. Vgl. A. Wouters: *Quelques artéfactes faits de bois de renne du Limbourg Central*, *Palaeohistoria* Vol. IV, 1955.

foto VII A-B (onderste)

Uit het bovenstaande blijkt, dat wij de retouchoir niet persoonlijk uit de cultuurlaag hebben genomen en dat deze bij het sonderen door amateur-praehistorici, die de opdracht hadden een nieuwe concentratie te zoeken, werd ontdekt. Met deze amateurpraehistorici werkten wij reeds gedurende meerdere jaren samen.

Het stuk is voor ons land en in het verband van de Ahrensburggroep uniek, zodat allereerst alles werd ondernomen om de authenticiteit te onderzoeken. Een diepgaand onderzoek werd ingesteld naar de vondstomstandigheden en alle daarmee in verband staande persoonlijke data. Dit leverde geen negatief resultaat op. Een resultaat zou echter slechts geheel positief genoemd kunnen worden, als wij persoonlijk het voorwerp uit een ongestoord laagpakket hadden kunnen nemen. Dit is zelfs bij een minitieuze uitgevoerde opgraving vrijwel nooit het geval, omdat de artefacten en andere voorwerpen bij het schaven tevoorschijn komen. De er zich boven bevindende lagen zijn dan reeds opgeruimd. Zelden worden tijdens een opgraving artefacten uit een protielwand met een daarboven ongestoord laagpakket aangetroffen. Het artefact en ook de gravure zien er op het eerste gezicht en ook bij uitvoerige bestudering met het binoculair met vergrotingen tot 50 X "goed" en oud uit. Dit is ook de mening van Prof. Dr. H. Tj. Waterbolk. De beschadigingen door het retoucheren en het slijpen en de lijnen van de gravures zijn op meerdere punten sterk verveerd. Recente beschadigingen verschillen hiervan in vorm, patina en afronding. De lijnen van de gravures verdwijnen op verschillende punten onder de beschadigingen welke door het retoucheren ontstonden. De twee Duitse specialisten op het gebied van de Ahrensburggroep, Prof. H. Schwabedissen en Dr. W. Taute uit Keulen, zijn op grond van het bovenstaande dan ook volledig van de echtheid overtuigd (mondelinge mededeling). Ook een uitvoerig onderzoek met ultraviolette en infrarode stralen leverde geen enkel negatief resultaat op. Ik ben mij er echter ten eerste van bewust, dat dit alles tezamen genomen niet een exact bewijs vóór de authenticiteit oplevert. Maar van hoeveel bekende palaeolithische kunstvoorwerpen is dit wél het geval? Men kan zich altijd een geraffineerde vervalser voorstellen, die met moderne chemische en mechanische methoden iets dergelijks zou kunnen voortbrengen. Daarbij komt nog, dat vóór het ontdekken van dit voorwerp een retouchoir een in Nederland geheel en in het buitenland een vrijwel onbekend artefact was. Gebruik makend van het beschikbare feitenmateriaal acht ik het niet verantwoord en niet in het belang van de publiciteit, het voorwerp als een mogelijke mystificatie ongepubliceerd in het magazijn op te bergen, ondanks het feit, dat ik niet in staat ben een absoluut bewijs voor de echtheid te

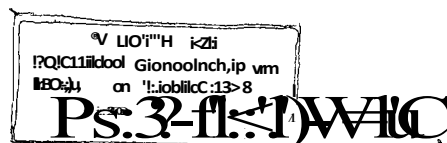
leveren. Het ongepubliceerd laten, overigens met de beste bedoelingen, zou voor mij het eenvoudigst zijn geweest.

De opvatting, die ik verschillende malen na de eerste persberichten ben tegengekomen, als zou een dergelijk voorwerp van een zo hoge ouderdom en van een zo grote kunstvaardigheid, onbestaanbaar zijn, getuigt slechts van een gebrek aan feitenkennis.

In het late Magdalénien, dat ongeveer van dezelfde ouderdom is, komen volkomen hiermede vergelijkbare gravingen op steen vrij veel voor. Dit is, voornamelijk het geval in Midden- en Zuid-Frankrijk, maar ook in Noord-Spanje, Duitsland, Zwitserland, Tjechoslowakije en in het niet ver van Geldrop verwijderde Belgische Ardennengebied. Van deze gravingen zijn er vele op retouchoirs van ongeveer dezelfde vorm (en afbeeldingen) aangebracht zoals bijv. in Abri Murat, Bruniquel, Laugerie-Basse, La Madeleine, La Colombières en de Grotte de Trilobite in Frankrijk, van Pekarna en Byci Skala in Tsjechoslowakije en van Chaleux in België.

Op deze retouchoirs zijn in dezelfde stijl meestal dieren als rendieren, rinocerossen, paarden en grottenheren afgebeeld, maar er worden zo nu en dan ook mensenaafbeeldingen op aangetroffen. Een met de retouchoir van Geldrop te vergelijken voorwerp is dat van de vindplaats La Madeleine in Périgord. Hierop bevinden zich een man en een vrouw in extatische houding en in een overeenkomstige stijl die met overeenkomstige lijnen is uitgevoerd. Dat in ons land nederzettingen uit de IJstijd en dus kunst uit deze periode niet zou kunnen voorkomen berust eveneens op een gebrek aan kennis. Er zijn tientallen nederzettingen in Zuid-, Oost- en Noord-Nederland uit deze periode door ons opgegraven en gepubliceerd.

Tot nu toe werden er geen naturalistische kunstuitingen in de Ahrensburggroep van Nederland en Duitsland ontdekt. In het algemeen werden gravures op het gemakkelijker te bewerken been of gewei aangebracht en veel minder op steen. Been is nu, behoudens een enkele uitzondering, niet in een van de vindplaatsen van deze groep, die meestal in zure zandlagen wordt aangetroffen, geconserveerd. Het is echter opvallend, dat slechts in Geldrop enige artefacten voorkomen, die ook in het late Magdalénien worden aangetroffen. Dit zijn de kerf pitsen (Afb. I, 27-28-29). Verder kan zeer in het algemeen gezegd worden, dat kenmerken van de Ahrensburggroep op verscheidene connecties, zij het dan ook niet in zo hoge mate als de iets oudere Hamburggroep, met het westelijke Magdalénien wijzen. Ook in tientallen grote nederzettingen van de Hamburggroep werden slechts weinige kunstvoorwerpen van Magdalénienkarakter aangetroffen. Hieronder bevindt zich echter één mensenaafbeelding.

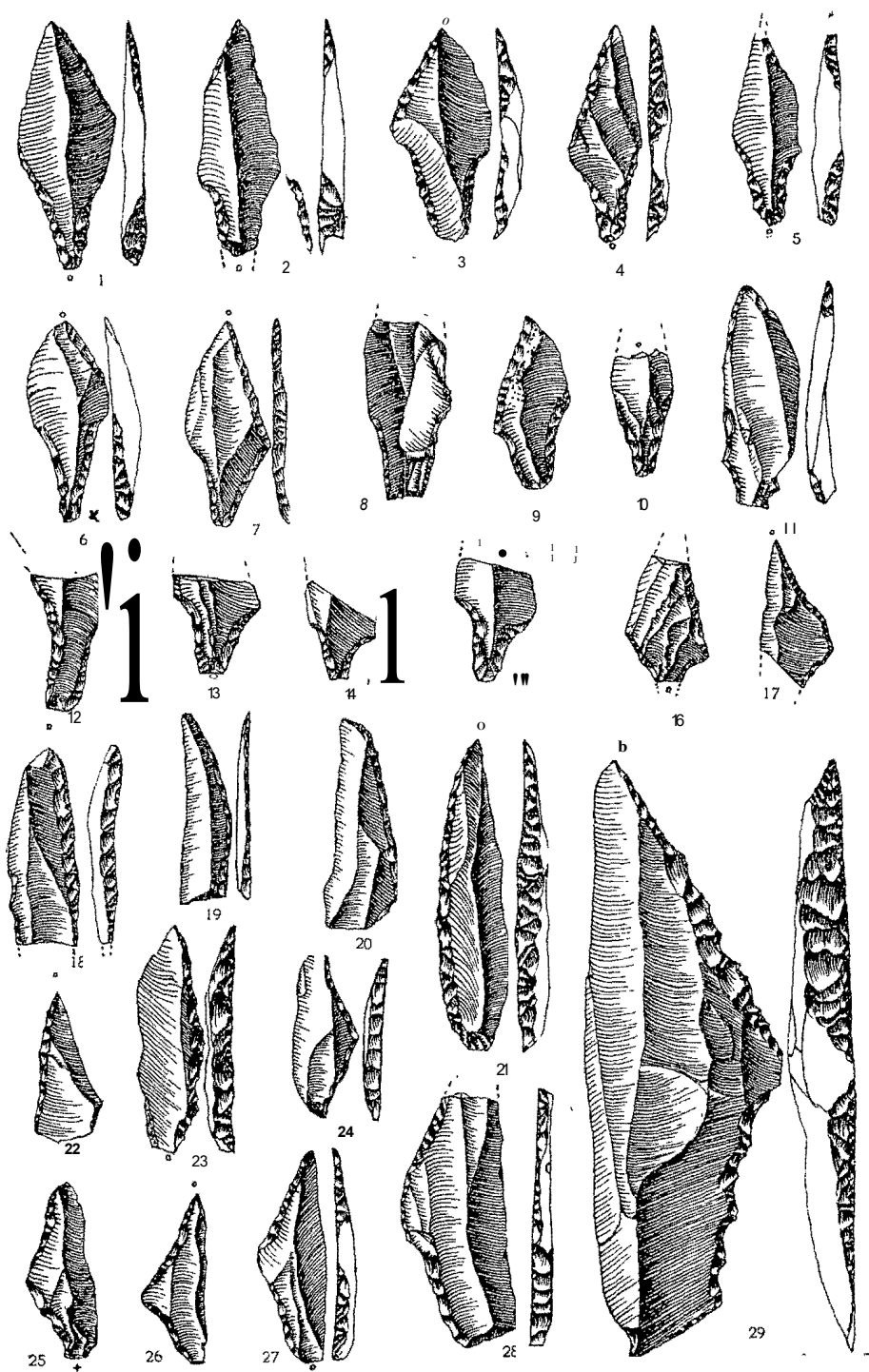

fig. I

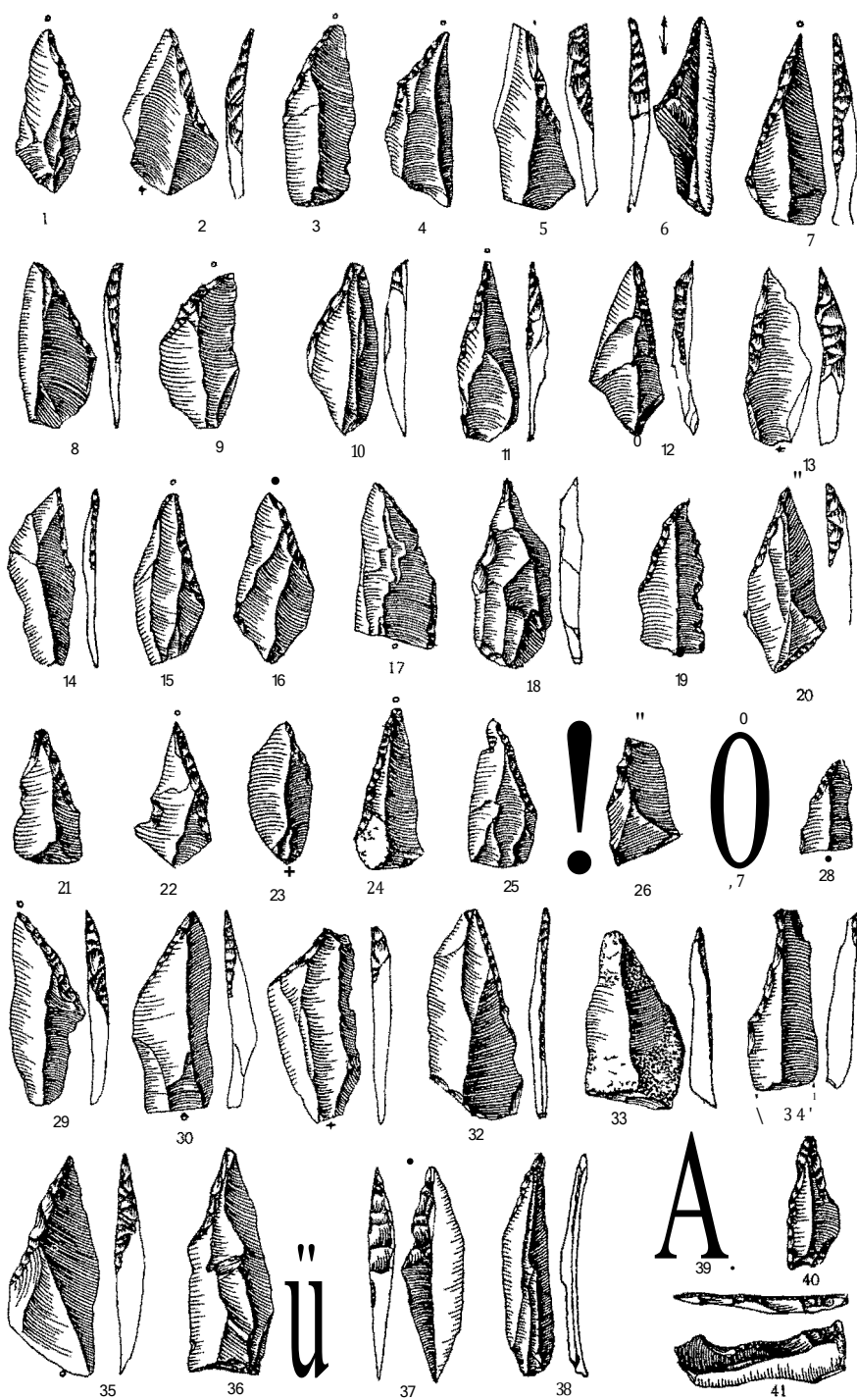

fig II

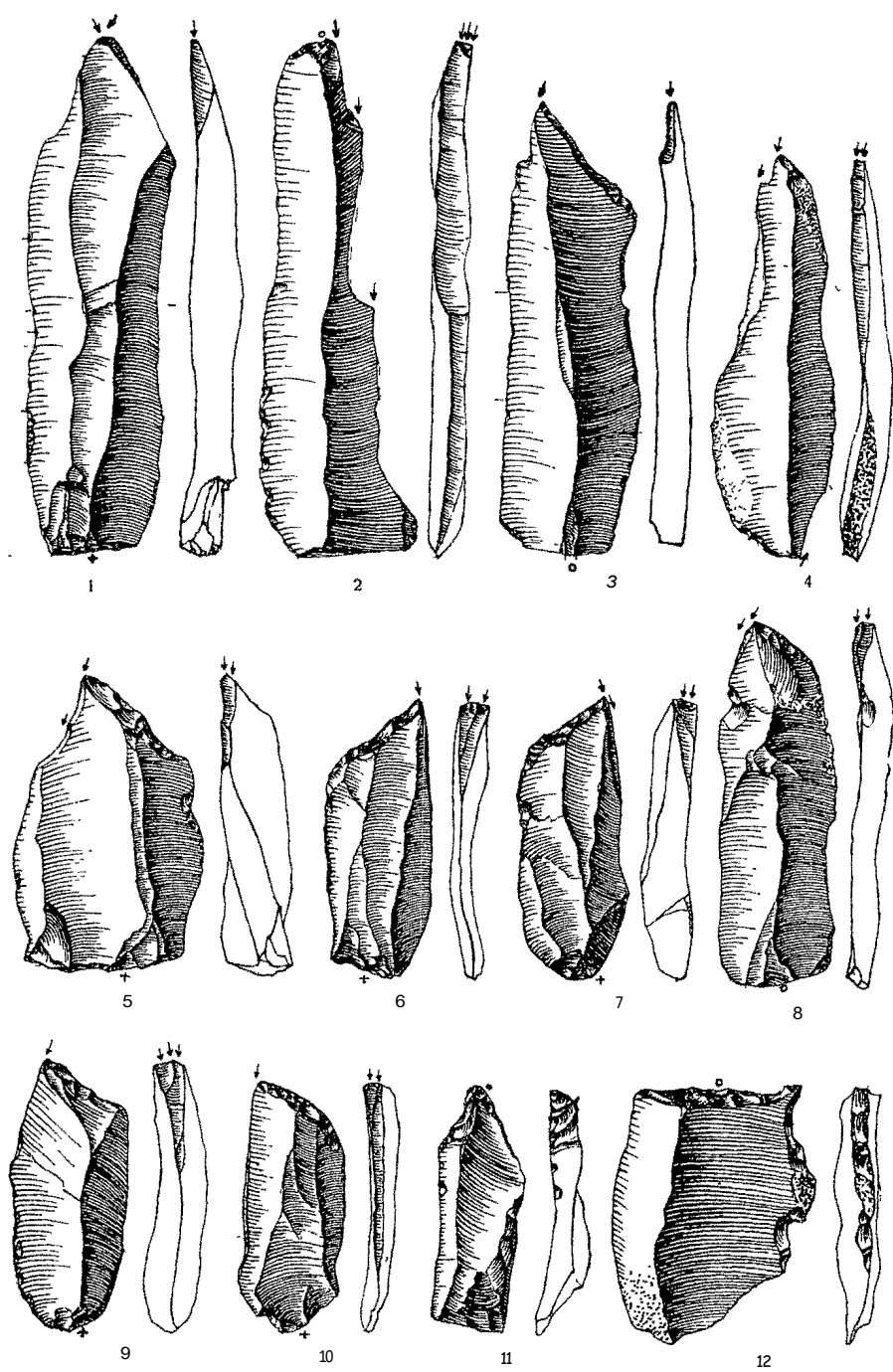

fig. III

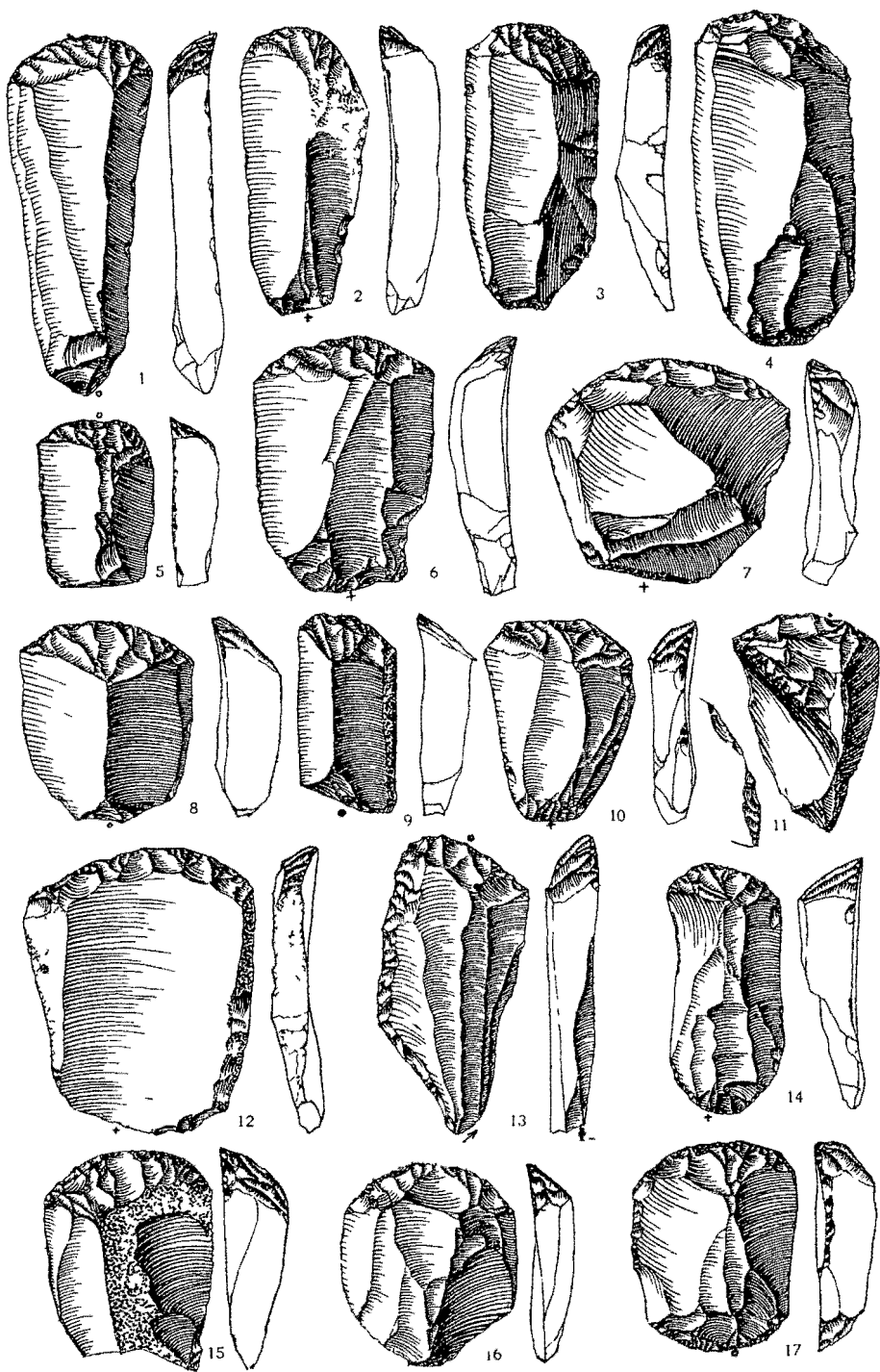

fig IV
fig IV

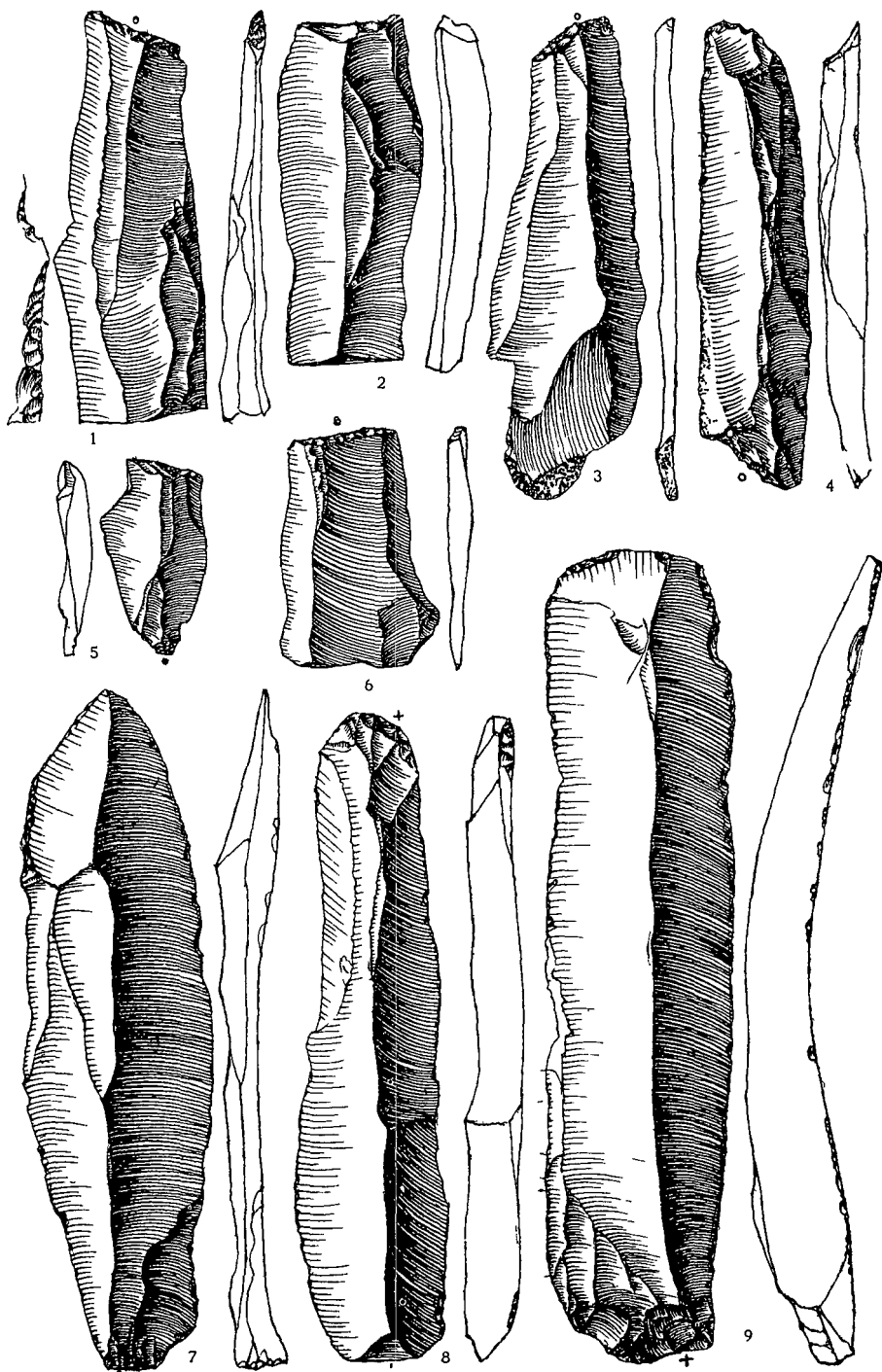

fig V

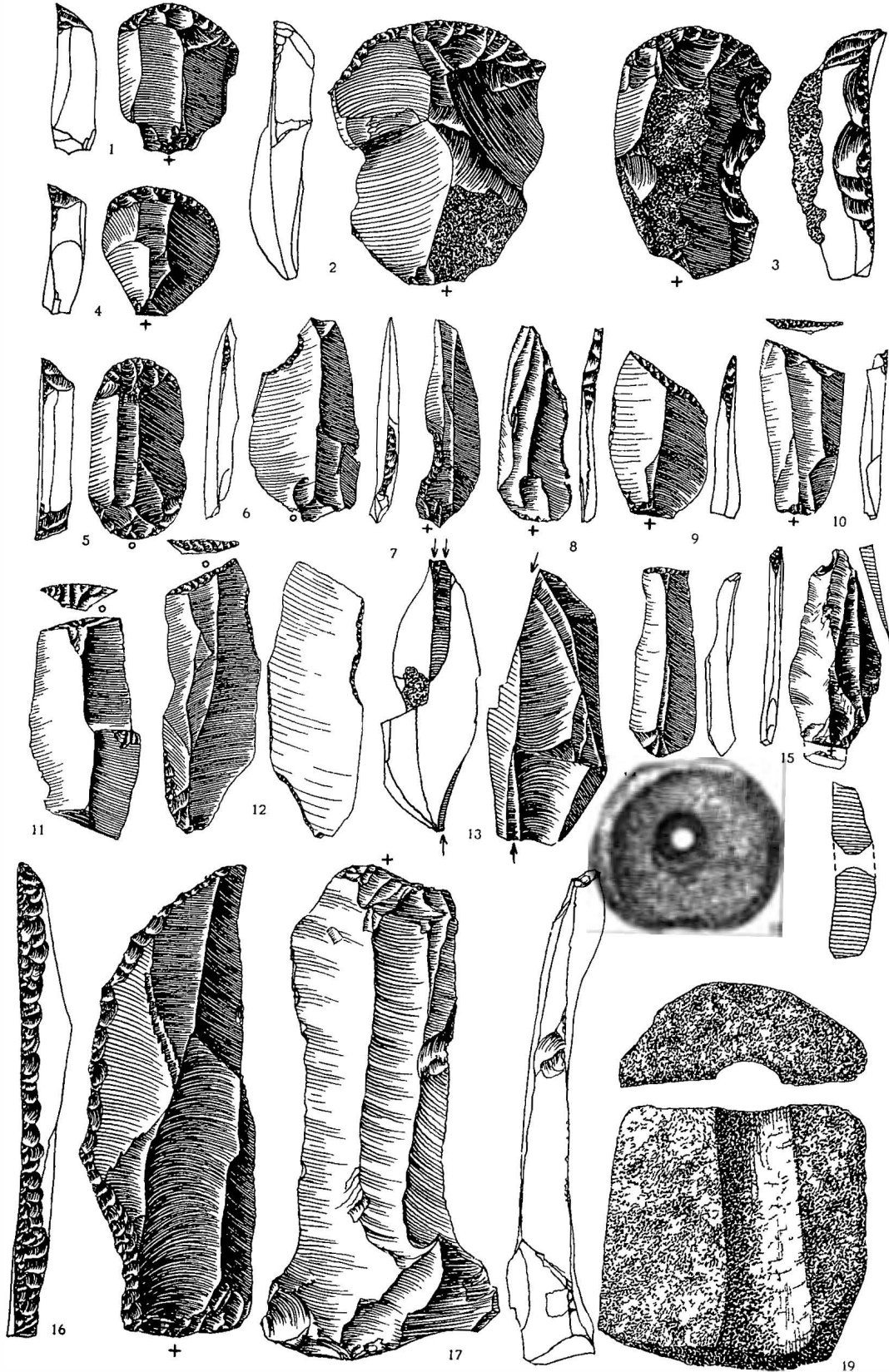

fig VI

AHRENSBURGIEN

• 1 _ 10

& 10-200

A> 200

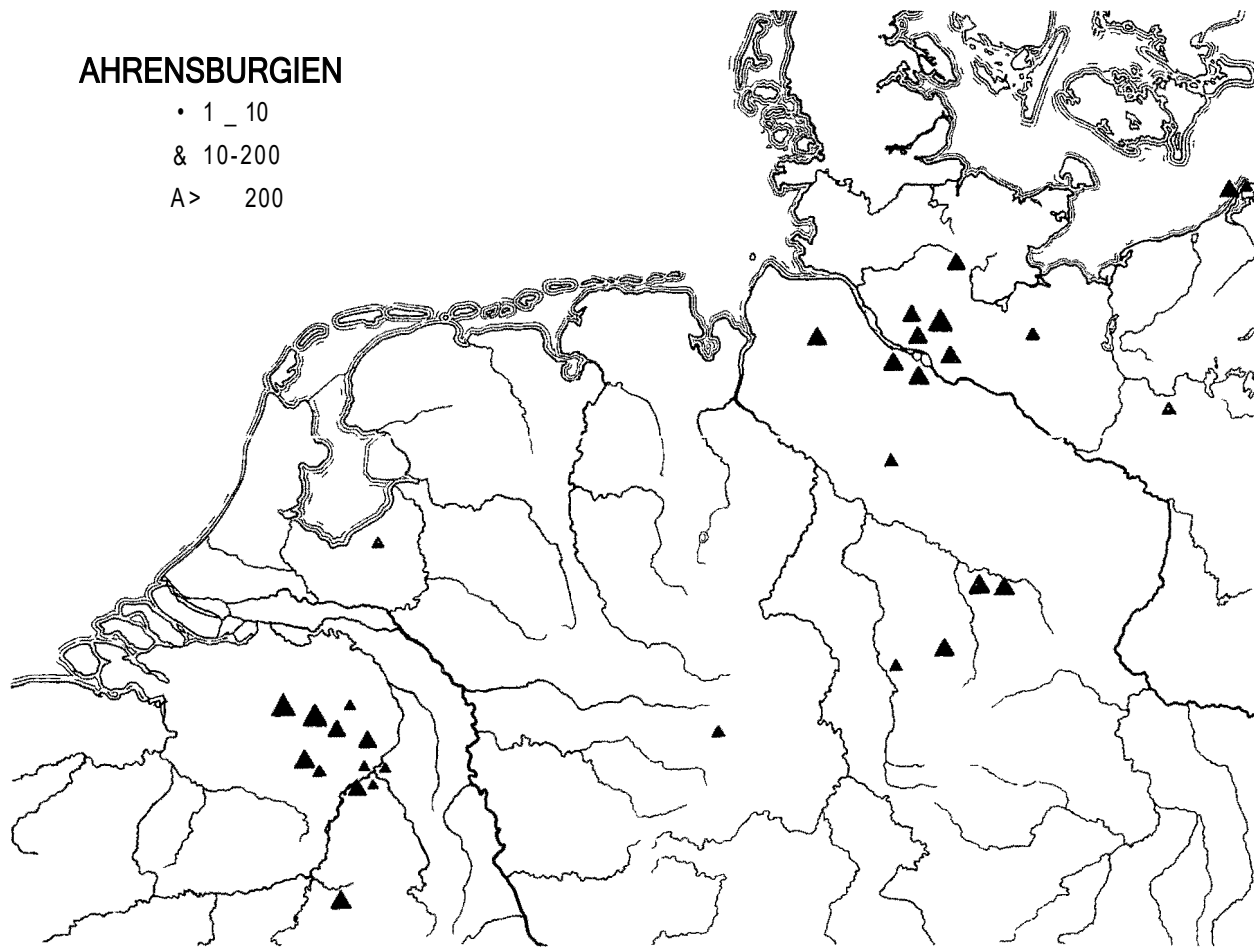

fig IX